

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 2

1 9 2 1

UPPSALA 1922

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia. Vår stormakts-tids prosaepik är ju som bekant ytterst mager. Urban Hiärnes och Leyoncronas försök i romangenren äro så gott som allt, vad som i den vägen bevarats åt eftervärlden.

Här meddelas nu ett litet nytt bidrag till den svenska prosaberättelsens historia. Det härrör från den framför allt genom sina brev bekante Johan Ekeblad. Tyvärr är det endast ett fragment, avbrutet innan historien riktigt kommit i gång och innan man ännu blivit i stånd att bilda sig någon föreställning om hur författaren tänkt sig det hela. Men den lilla början är onekligen ganska lovande. Framför allt frapperas man av den muntra realismen och friheten från den litterära schablon, som så starkt gör sig gällande i Hiärnes och Leyoncronas stil.

Liksom Hiärnes *Stratonice* är Ekeblads lilla novell- eller romanfragment självbiografiskt. Fragmentets Balke (o: Ekeblad), som vill lämna det oroliga hovlevernet, är Johan Ekeblad själv, som under åtskilliga år varit hovjunkare och här ger uttryck åt samma leda vid hovet och längtan till den idylliska tillvaron på landet, som gång på gång möter oss i hans underhållande brev till fadern, den gamle översten Christoffer Ekeblad, och till brodern Clas. Till den senare skriver han vid ett tillfälle bl. a.¹: »Eljest svär jag på, att det nu så ledesamt vid hovet blir, att jag leds vid att lefva. Ja, I kunnen intet tro, med hvad förtret vi här bringa vår eländiga tid till». En annan gång² slutar han ett brev till brodern på följande sätt: »När jag tänker på den hjärtans lusten nu på landet är och besynnerligen uti min käre brors sällskap, så gör det mig ondt, att jag här så bunden ligga måtte. Men patientia! Jag tvivlar intet på, att ju den redlige Clas Johansson Uf kommer snart bort till eder. Hälsa'n och systrarne allihop, bed dem förlåta mig, när I fån tala vid dem, att jag intet skrifver dem till, och säg dem, att om gud vill jag kommer därner, skall jag säga dem allt hvad jag hafver försummat att skrifva, och skall ljuga mer för dem på en gång, än som jag hafver kunnat gjort med hundra bref.» Visserligen får man nu av Johan Ekeblads brev icke det intrycket, att livet i Stockholm och vid hovet var så tråkigt. Brevskrivarens humör är vanligen det allra bästa, vare sig han berättar om kröningsfester, ambassadmottagningar, baletter, ringränningar, högadliga bröllop och begravingar, dueller och galanta äventyr inom den högre sfären eller muntra och mustiga historier ur borgarnas och det gemena folkets liv. Mera sällan faller han in i en moraliserande och litterär ton, som när han skriver till Clas Ekeblad³: »Men om en rätt betänka och eftertrakta vill denna närvarande tiden, så är ensligheten heller landtlefvernet mycket bättre än hoflefternet, uti hvilket så många svaga och underskedliga sinnen och förstånd finnas, woselbst die freundschaften nur alleine auff den vorthheil schauuen oder auff andere fanteseyen: der verdienst wird nur durch die gluckseligkeit judiciret, und die tugend hat keinen glantz als in die gierden des lasters; die wolredenheit hat keine bessere art, als wenn sie die leichtfärtigkeit und bössen sitten einbildet; die schärffe des verstandes leuchtet nicht besser, als in jemand was böses nachreden; behend zu sein bestehet in woll betriegen.

¹ Johan Ekeblads brev, utg. af N. Sjöberg, I. s. 250.

² Ib. s. 79.

³ Ib. s. 132 f.

Die raison ist unbekandt, die religion noch mehr, man sieht nur lauter meuterey und abfalle, Gott höret nur lauter gottlosigkeit. Ein guter man zu sein, das heist nicht ehrlich zu sein. Wer wolle dann nicht des Opitzen seine werse aprobiren, die so lauten:

Es stehe wer da will hoch an des Gluckes spitzen
Ich schätze den für hoch, der kan hierunten sitzen,» etc.

Men resten av brevet upptages av en i Boccaccios stil hållen »ärlig historia» om en borgarhustrus fyndiga sätt att hämnas på sin otrogne man.

Sin önskan att få utbyta det oroliga hovlevernet mot landets idylliska ro fick nu Johan Ekeblad tillfredsställd år 1664, då hans fader på Stola (berättelsens Talso) i Västergötland dog. Det är tydligen vid denna tid, våren 1664, som berättelsen i det här meddelade fragmentet tänkes taga sin början. För att sätta det gamla familjegodset i ett skick, värdigt att mottaga den unga husfrun, Kristina Hågerstierna (berättelsens Stacrin), med vilken Johan Ekeblad år 1662 ingått äktenskap, beger han sig i förväg till hemtrakten. Nära sitt mål passerar han ett invid Stola liggande annat Ekebladskt gods, Fröslunda (berättelsens Dunfalsör), där vid detta tillfälle tydligen hölls en vårligt glad fest. De två unga damer, som i den tidiga morgonen uppmärksamma honom, Maja och Stina, äro möjligen ett par av de väninnor, han någon gång nämner i sina brev (Maja Boije, Kerstin Hård?). Namnet Mendelindor döjer måhända något tidigare svärmeri, som nu icke är möjligt att uppåga. Den vackra Babe, värdinnan på stället, är däremot säkerligen Ekeblads ungdomsväninna Ebba Ulfsparre, om vilken han ofta talar i sina brev. Dotter till Johan Ulfsparre, en gammal krigskamrat till Ekeblads fader, var hon 1662 bliven änka efter landshövdingen Erik Oxenstierna. Vacker och levnadsglad var hon tydligen mycket uppvaktad. I maj 1663, då fru Ebba vistades i Stockholm, skriver Ekeblad till fadern¹: »Det var en lust att se för mig i går, huru den gamle översten Karl Hindrikson satt och krumma sig hos syster Ebba Ulfsparre, och som mig tyckte, skulle han fulle gärna se, att han tordes fria dit. Men jag tror intet där blir något af.» Något senare, i september 1663, meddelar han fadern²: »Det lærer med det första öfversteleutnanten Seved Ribbing resa dit ned till Frösslunda att tala med fru Ebba Ulfsparre, och efter han ä min gode vän och en god ärlig kar, så ber jag, att min käre farkär ville vara honom behjälpeilig i det han kan ha att frambara» — en begäran, som upprepas i ett senare brev, vari Ekeblad försäkrar, att Ribbing »älskar henne rätt högt». Dessa friare synas emellertid icke ha haft någon framgång hos den vackra änkan, som efter något år gifte sig med kaptenlöjtnanten Erik Stake.

Tidigare än sommaren 1664 kan detta fragment icke vara. Huruvida det författats mycket senare är icke lätt att säga. Möjligt är i varje fall, att det tillkommit under de lugna och idylliska åren på Stola, innan Ekeblad sändes som svensk envoyé till Paris (1669—72). Om så är förhållandet, vilket synes mig sannolikt, skulle detta försök till svensk prosaberättelse vara samtidigt eller äldre än Hiärnes och därmed förtjäna en plats i vår litteraturhistoria, där Ekeblad förut som en av 1600-talets ypperligaste brevskrivare och dess-

¹ Ib. II, s. 382.

² Ib. II, s. 390.

utom, vilket är alltför litet känt, som en av de finaste kännarna av fransk litteratur (Montaigne, Pascal) gjort sig värd ett aktat rum.

Här följer nu fragmentet, som återfinnes i Kungl. bibliotekets handskriftssamling, signum C. VII, 1. 4.

»Gemenligen skal man see at när man sätter seig något synnerliget wist före till at göra, och då när man mäst har *espriten* full aff till att fulbordat, at då altid kommer något hinder i wägen som bringar een till att falla på andra tankar. Balke tråttade wäl wtaff håffwet, där han hade tilbrakt störste deelen aff sin wngdom, satte seig äntligen i sinnet att öffwergee dät orohliga leffwernet uti hwilket så få finna sitt föresatte lyckos måhl, och droog tämeligen hastigt ifrån S. till een gård mycket långt aflägsen, hwilken nyligen war fallen honom till arffz effter hans föräldrar, meenandes där till att inrätta seig till att passera dät öffriga aff sitt leffwerne wti roo och eensamheet, han kunne intet wtan med störste contentement inbilla seig med hwad begåffuat och rohligheet han där skulle tillbringa tiden med cultiverande och förbättrande aff sitt huus, hwilket aff naturen war begåffuat med all dät som kan göra ett huus på landet angenehmt, män aff de gamle myket försummat, och dät uti sällskap med sin wnga och kiära Stacrin med hwilken han nyligen hade förbundit seig till att leffua och dö tilsammans. Dän tanken allena till att på Talso (så heete hans huus) wti roo och plaisir dageligen descouvrera några nya skönheeter som hans alerwakreste Stacrin rikligen war begåffuat med så wäl till kråppen som till espriten, kom honom till att skynda så mycket meer sin reesza, till att kunna iu för iu häller hämta henne dit till seig, Dät war äfwen på dän tiden som natten är alra kortast och bequämligast att reesza uti, då han sedan solen nysz war opgången kiörde i genom eett wackert och wäl beläget huus som heet Dunfalsör, äfter hans wäg gick därfram och war näst beläget till hans huus, hwilken war estonné dät war Balke när han fick höra ett allarm aff een hoop med fioler och allehanda spel, litet längre därifrån, een hoop med trumeter och pukor och något länger ändå några skåt aff stycken då och då, Så när hade han wänt om igän till att intet troublera sällskapet, män dät war honum intet meer möijeliget, ty twå stycken damer som finge see honum utur trågården där de gingo och spaserade, kände geenast igän honum, och såsom de myket glade woro aff dän synen roopade de honum till seig och fågnade honum på bästa sättet, Dän wnga Stina (hwilken war dän eena aff damerna) war dän första som hälsade Kable och sade hwad för een lyckelig rencontre min egen Kable, till att få see eer wti dätta sällskapet som här är församlat, Iag tänkte fulle sade Maija hennes kamerat, att wij skulle wänta något nyt äfter wij intet kunne resolvera osz att gå till sänge heela denna natten, och iag kan försäkra eer därpå min gode Kable att ingen roo i wården är till att preferera detta angenehme mötet, och att iag intet ångrar mitt wakande sedan iag fick dän åhran att see eer, iag är eer bäge mycket förobligerad, swarade Kable för eer stora höffligheet emoot meig män dät är till att troo att dätta allarmet som iag hörer aff allehanda musik är snarare orsak aff dän wakra Maijas waakande än något förbijdande aff bättre sällskap, och at min lilla Stina skulle ha hafft större orsak till att kalla dätta een lyckelig rencontre om dät hade warit een annan än iag, Iag weet intet hwad för een annan i meena, swarade Stina, män iag kan försäkra eer därpå att sedan i äre här, så äre de alla på orten tillhopa som iag allena estimerar och weet intet någon fattas som iag skulle

åstunda meer hijt, i förlåte meig fulle min Stina, sade Kable att iag opskiu-
 ter till att replicera meig till een bekvämare tid, aff dän impatiencen iag
 haar till att see min bäste wän Babe och dän kiära Mendelindor, iag troor
 att de rätt nu äre gångne till säng, sade Stina, ty de lemnade så wäl som
 wij heela sällskapet i saalen och ginge i deras sängekammar, och wij till att
 spaszera här i trädgården, och i lära göra myket wäl om i intet troubleren
 deras roo, ty de ha intet hafft någon i några nätter på raad, sedan som Babes
 gäster ha varit här, Kable hade största mödan i värden till att låta öffuer-
 tahla seig därifrån, män när han betänkte att solen war reda opgången och
 att de alla behöfde att hwijla, twingade han seig till att quittera dem och
 toog altså affskedd och droog till Dalso som war ett litet stycke afläget där-
 ifrån, sedan han myket wardt bedin aff Stina och Maya att intet wara länge
 bårte, män han hade ingen stoor möda att effterkomma denna bönen, ty han
 war näpligen hemkomin för än, i staden till att tänkia på någon hwijla äfter
 den långa reeszan, han lagade seig strax till att draga tillbaka arm föga
 meer än een timme äfter han war därifrån dragin, kommandis in på gården
 fan han där alt säffuande och tyst, och såsom han wäl wiste Babes gemack
 gick han genast dit, och aff dän stoore familiariteten som war emillan dem
 båda dristade han seig till att klappa på dören hwilken strax bleff honum
 opgiord aff hennes trogne Nikar, och gaff hon honum tekn att madame
 säff, han gick likwäl in och satte seig wid sängen, ypnandes sakte förlåten,
 fick han med störste nöje see dän sköna Mendelindors blåtta arm hwitare
 myket än sielffua laakanet som hon hade kastat honum på och därtill med
 dat eena bröstet hellet otiltäkt, på andre sidan låg Babe hwars heela wakre
 taille syntes igenom dat tunna täket, som de wore tiltäckte med, de wore då
 äffuen uti deras söteste sömn, när Kable intet lät nöija seig med admira-
 tionen allena wtaff denne säffuande skönheeterne, wtan sträkte seig sakte
 fram till att kyssa dat aldrasköneste bröstet hwarutaff hon wahnade och
 wände huffudet på dän sidan Kable war, drömer iag äller året du, sade hon,
 iag haar möde till att inbilla meig, continuerade hon, att iag är waken, och
 att dat är sant dat iag seer, du plägar likwäl med större respect möta meig
 än du nu gör heller hwarifrån kommer deig denna dristigheeten till att så
 troublera meig, Kable war wti tusen ångester, intet wetandes hwad han skulle
 swara, både aff dän fruktan till att haffua giordt henne emot så wäl som
 aff dän transporten som hade betagit honum aff dänne wakre kroppens
 åskådande, till hans lycka så wahnade Babe i dat samma och halp honum
 wtur denne confusionen, och foor wt med sitt wahnlike skämt, som hon war
 wahn att bruka med sin gode wän och granne Kable, trå du din dieffuels
 Kable, sade hon, som så kommer och förstörer osz, io dat är deig intet olijkt,
 hwem fanen haar fördt deig hit till vår säng när wij alla tänkte deig
 fyretie mijl härifrån, hwad gäller du ha seedt något galit, nikar, ropa hon,
 ha Kable länge varit här inne hwad ha han giordt, intet swarade Nikar, så
 myket som iag haar seedt så ha han allena sutit heelt stille hoos sängen och
 seedt på eer söffua, ia troo meig sade Babe, Nikar hon tyder alle Kables
 gärningar wäl wt, män dat skall likwäl intet skada att du min gode granne
 icke skall wara aff alt hierta wälkommen och gläder iag meig intet litet där-
 öffuer att see hopen aff mina kiäre gäster förmeerat aff een så rohlig och
 god wän som du äst, gack geenast wti mitt cabinet, så länge Mendelindor
 och iag kasta kläderne på osz att wij må föra deig bårt till de andre och re-

galera dem med din ankomst, för än de få weta att du äst här, dit aasz du ska ha tusend tak för dät du nu kom hit, hon gaff honum intet tid till att säija ett ord wtan kiörde honum fort i cabinetet.»

Johan Nordström.

Bellman som bokägare. Allt vad C. M. Carlander har att meddela om Carl Michael Bellmans bibliotek är denna lilla notis (Svenska bibliotek och ex-libris II: 699°):

Å Eichhornska bokauktionen ^o/s 1891 såldes under n:r 130 en bok som tillhört Bellman: Leti, La vie d'Elisabeth, reine d'Angleterre. La Haye 1741, med följande ant. af E.: «le livre est *le seul connu* qui porte l'autographe de C. M. Bellman.» —

Denna Eichhorns uppgift är ägnad att förvåna, då man erinrar sig att Bellman i sin den 6 sept. 1788 till Stockholms Rådstuvurätt ingivna och redan den 11 sept. återkallade ansökning »om förmån af cessio bonorum» (Axel Björkman, Bellmansforskning, Sthm 1892, s. 142 ff.) bland tillgångar upptar »Ett under vägen varande bibliotheque som enligt den öfversända catalogue minst upptages till 500 R.» Härmed avses den boksamling som testamenterats till skalden av hans farbroder, f. d. svenske konsuln i Cadiz Jakob Martin Bellman († 1786). Man måste med Björkman (s. 24) fråga sig: »vart har boksamlingen, värd 300 Rd Spec., tagit vägen?» Har den överhuvudtaget kommit Bellman välbehållen till handa, vilket väl är sannolikt, så har den helt visst snart nog tagits i mät och försålts på någon exekutiv auktion. Förteckningen från 1794 på Bellmans lösöre (Björkman, s. 154 f.) upptar inga böcker.

En bok, som bär den otvivelaktigt äkta namnteckningen »C. M. Bellman» mitt på titelbladet och som denne måhända ärvt av farbrodern-konsuln, anträffade undertecknad våren 1918 vid inventeringen av de böcker, som under årens lopp hamnat i Uddevalla museum (grundat 1861). Det var Tome V av Voltaire's Œuvres. Nouvelle Edition, tryckt i Dresden 1748, 8:o. Även tomerna VI och IX av samma, med vackra gravyrer försedda edition fanns i boksamlingen. (Jfr: Systematisk förteckning över Uddevalla Musei Bibliotek, upprättad av Vilhelm Jacobowsky juni 1918, Uddevalla 1918, s. 36). I Tome VI var mitt på titelbladet ett hål utskuret, där på motsvarande ställe i Tome V namnteckningen står, och i Tome IX saknades titelblad. Sannolikt är, att även dessa, som i övrigt äro mycket väl bibehållna, burit Bellmans namnteckning. Alla tre volymerna äro dessutom på insidan av de gröna pappomslagen försedda med namnteckningen »O. W. v. Schmalensee 1837». De torde således ha tillhört klädesfabrikören i Norrköping Oscar Wilhelm von Schmalensee, f. 1814, † 1880, vars fader († 1848) var postmästare i Uddevalla och vars syskon bott i staden eller trakten långt senare. (Jfr Svenska Ättartal, VIII årg., Sthm 1892, s. 125 ff.) Museets gåvoböcker innehålla ingen uppgift om dessa böckers proveniens.

Utom namnteckningarna funnos inga som helst anteckningar i böckerna.

Tome V innehåller tragedierna Zayre, Alzire, L'Enfant prodigue, La Mort de César, Mérope, VI huvudsakligen: Éléments de la philosophie de Newton IX: Semiramis, Nanine och en del smärre skrifter av växlande art. Dock är det väl antagligt, att Bellman ägt hela upplagan, 10 tomer (de två sista tryckta 1750 och 1754), för vilkas innehåll man finner en noggrann redogörelse i G. Bengesco, Voltaire, Bibliographie de ses œuvres, IV (Paris 1890), s. 31 ff.